

CSICSAY ALAJOS

A 2020-AS ÉV EMLŐSÁLLATA

Az Útjelzők sorozatban néhányszor megemlítettem, hogy Magyarországon több mint tíz növény- és állatvédő társaság működik, melyek különböző okoknál fogva, rendszeresen meghirdetik, melyik élőlényfajt javasolják az év növényének, illetve állatának. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium 2014-ben Vadonleső Programot indított, amibe bárki bekapcsolódhat, aki szívügyének tartja a veszélyeztetett fajok megmentését a kipusztulástól. Az emlősállatok közül eddig a következők szerepeltek a listájukon: keleti süni, ürge, patkós denevér, mogyorós pele, földi kutya és a hiúz. A 2020-as év emlősállatának pedig az európai vidrát tették meg. Akik figyelmesen olvasták az Útjelzőimet, emlékezhetnek rá, hogy a felsoroltak közül háromról részletesebben írtam, de a kimaradtakról is lenne mit mondanom bőven.

Am mielőtt a vidrára terelném a figyelmet, úgy érzem, pótlólag a denevérekről kellene néhány szót szólnom. Ennek okát abban látom, hogy a koronavírus világjárvánnyá terjedése kapcsán többször is felvetődött a kérdés, honnan eredhet ez a kórokozó. Am előbb azt kellene kérdeznünk, egyáltalán mik a vírusok. Ha élőlények, márpedig azok, olyan különleges sajátosság jellemzi őket, hogy nincs sejtes szerkezetük, sőt egyes kutatók szerint az „élő és az élettelen anyag határán mozognak”. Valószínűleg azóta léteznek, amióta az élet megjelent a Földön. Hát akkor miért nem tudnak róluk szinte semmit sem a paleontológusok? Illetve tudnak, de csak azokról, amelyek a megkövesedett magasabb rendű növények, még inkább állatok sejtjeinek a génállományában (ha vírussal „fertőzöttek” voltak) ily módon megmaradtak. Saját fossziliáik viszont nincsenek. Hogy is lehetnének, ha önálló életre

nem képesek? Azt viszont a laikusok is tudhatják (már akiket érdekel a biológia), hogy a velük foglalkozó tudósok 7 rendbe sorolják be őket, e rendeknek 104 családja ismert, s mintegy 4 és fél milliárdra tehető a vírusfajok száma. Mondhatnánk, nagy jövő vár a virológiára, mert tévedés azt hinni, hogy a vírusok csupán pusztításra specializálódtak. Azt is feltételezik, hogy az élőlények mutációja, vagyis az új fajok létrejötte, a replikációs génhibák (inkább változások) nekik köszönhetőek, amit persze bizonyítani is kell(ene). A víruskutatókban óriási előrelépést hozhat a molekuláris biológia, a génsebészet, de még az epidemiológia fejlődése is. Én, annak idején, jó hatvan évvel ezelőtt, már a nyitrai főiskolán, a növénytan keretében tanulhattam egyet-mást a vírusokról. Akkor még a baktériumokat és a gombákat is a növénytanban tartották számon. Viszont tanáraink hangsúlyozták, hogy ezt ne vegyük készpénznek, mert mind a baktériumok, mind a vírusok között előfordulnak növényi és állati kórokozók. Akkor ebből a szempontból csoportosították őket, ma pedig már, mint említettem, rájöttek, hogy külön rendet alkotnak. Erre a fajonként eltérő genomjaik meg a fehérjeburkuk alakjai adnak okot. Viszont az elnevezésükre nem érvényes a Linné által bevezetett kettős nevezéktan, ami fölöttébb bonyolulttá és még rejtélyesebbé teszi a világukat, mivel betű- és számjelek szerint különböztetjük meg egymástól őket. Példa rá az új koronavírus, amit COVID-19-ként emlegetnek. Hogy „váratlan” megjelenésével milyen világgazdasági, politikai és sajnos még pszichikai zűrzavart idézett elő, annak szenvedő alanyai 2020-ban mi, egyszerű emberek milliárdjai lettünk. Hogy mi közülük mindehhez a denevéreknek? Csak annyi, hogy állí-

tólag róluk „ugrott át” (jó kifejezés!) az emberekre. De ugyanilyen oknál fogva mint köztesgazdákat kárhoztathatnánk a kutyákat, a csirkéket és egy regiment állatfajt, mint ahogy teszik is a szenzációra éhes hírterjesztők, akiknek fogalmuk sincs a tobzoskáról, a cibetmacskáról, de tán még a dromedárról sem. Bár az utóbbiról annyit tudhatnak, az az egypúpú teve, sőt az azal is büszkélkedhetnek, hogy egyiptomi kirándulásaik alkalmával a hátán ülve pózolhattak. Milyen szerencse, hogy akkor még nem volt koronavírus, amit szájmaszk nélkül, könnyen elkaphattak volna tőle! Erről ennyit.

Most pedig térjünk át a vidrára, ami a szigorúan védett állatok közé tartozik. Amíg a sünnök Magyarországon az eszmei értéke csupán 2 000 Ft, a vidráé 250 000 Ft, Szlovákiában pedig 1 840 €. De hol él még tájainkon vidra? Annak ellenére, hogy a Csallóköz állatvilágának bemutatásáról szóló képeken szerepel, nagy a gyanúm, hogy onnan már régen eltűnt. Magyarországon a dél-dunántúli halastavaknál, a Tiszatónál és a vadasparkokban fordul elő. Szlovákiában pedig csak a hideg hegyi patakok táplálta tavak mellett tanyázik. Mindazonáltal a Csallóköz állatvilágának bemutatásáról szóló képeken (könyvekben is) szerepel a fotója, viszont a leírása sajnos nem. Valamikor régen a Bős és Csiliznyárad közötti Csóványosnak nevezték, fűzfákkal és náddal körülvett holt Duna-ág adott neki menedéket. Gyerekkoromban, jó hetven évvel ezelőtt láttam vidravasnak nevezett csapóvasat, de már csak hódpatkányt (tévedés ne essék, nem nutriát, más néven mocsári hódot, hanem ondatrát, azaz pézsmapockot) tudtak vele elejteni. Mindkét prémes rágcslót Amerikából hurcolták be Európába, ám az utóbbi annyira elszaporodott a szabadban, hogy a töltések

turkálásával, árvízvédelmi szempontból, szinte már veszélyessé vált. Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, utóbbinak a csapdázását bárki megtehetette, és a gereznáját (bundáját) fel is vásárolták. A nutria házi tenyésztésével nálunk, nem nagy sikerrel, az 1960-as években próbálkoztak. Neki viszont a hasi prémje, azaz a málja értékesebb, ami Brehm szerint abból adódik, hogy a csecsbimbói kivételesen – én ugyan nem győződtem meg róla, pedig több példányát is láttam – a hát(oldal)án helyezkednek el. Erre mondhatnánk elképedve: „Hogy mik vannak!” Úgy tűnhet, a gerezna és a mál régi, mondhatnánk, elavult szavaink közé tartoznak, annak ellenére is, hogy a költészetünk mindmáig megőrizte őket. Csak egy kicsit már rozsdások lettek, akár a vidravas.

Am ha a vidra ürügyén olyan sokféle, egymáshoz nem illőnek tetsző dolgot sikerült összegereblyézniem, ne menjük el szó nélkül amellett sem, hogy egy csallóközi község neve megőrizte őt az utókornak, Vydrany formában. Hogy ki keresztezte át Nemeshodos községet erre a névre, annak nyoma veszett, miként szürke számárnak a ködben. Viszont hogy mikor, azt pontosan feljegyezték a történészek. 1948. június 26-án, a pozsonyi megbízottak belügyi testületének 55/48. rendelete értelmében minden dél-szlovákiai településnek új nevet kellett adni. Az első Csehszlovák Köztársaság alatt e falu nevét Nemeshodosról, nemes egyszerűséggel, Hodošra fordították, azonban az új okosok úgy gondolták, ez így nem gilt. A hivatal azért hivatal, hogy gondolkodjék, méghozzá precízen. Minden idők hivatalnokai pedig igyekeznek megszolgálni a béruket. A korabeliek addig keresgéltek a szótárban, amíg meg nem találták a hód tükörnevét, a *bobort*, ami a zoológiában, latinul *Castor fiber*. A község, a történelemben – melynek úgy mond, a vizekkel teli határában élt, ez a *Castoridae* családba tartozó rágcsáló faj – először *Hodus* néven szerepel. De lám, megint akad egy vagy tán több bibi is. Valóban a hódokról kaphatta a nevét a település? Gondoljunk a régi nyelvemlékeinkre! Hogy is szólt az első értelmes magyar mondat? *Feheruuaru rea meneh hodu utu rea*. IV. Bélának pedig, legelőbb ő adományozta a településnek, még 1245-ben e rejtélyes nevet, elég oka lehetett rá, hogy a *hodu utuk* mentén élőket megjutalmazza. Persze nem a Fehérvár környékieket,

hiszen hadi út már akkor több is létezett, s az egyiken, épp a csallóközín, kétségbeesve menekült a tatárok elől. (Ez sem teljesen igaz, mert az üldözői nem tatárok voltak, hanem mongolok.) Unokája, Kun László *Hudus* (kiejtve Hudusz) falu lakóit – akik közben jórészt agricoliarisokká (földművelőkké) váltak, mivel a hadakat etetni is kellett – 1287-ben cakompakk nemesi rangra emelte. Ily módon lett a faluból magyarul Nemeshodos. Nem biztos, de miért ne így történhetett volna a névadományozás? Mindezek után hogy nézett volna ki ezt a nevet, 700 meg egy esztendő múltán, Zemianske Bobranyra lefordítani? Pláne közvetlenül a februári győzelem évében, amikor a felszabadított országokban az is bűn lett, ha valaki nemesi famíliából származott. A hivatalnokok e problémát is leleményesen megoldották. Hód helyett találtak egy másik vízhez kötődő prémes állatot, a vydrát, (így, y-nal írva), aminek a neve ráadásul a vybrané slová (kiválasztott szavak) közé tartozik. Nem zseniális ötlet? Ki a csudát érdekelt, hogy ez a két emlős más-más állatrendbe tartozik? Még nagyobb csoda, hogy a hatalom gyakorlóit, miután demokráciába keveredtünk, nagylelkűen megengedték, hogy a község helynévtábláját tartó oszlopra a Vydrany alatt újból Hodos és ne Vidrafalva kerüljön. Alighanem ezt a község lakói sem igazán óhajtották volna. De ki törődött valaha is azzal, hogy a nép mit akar? Viszont a világért sem szeretnék politizálni, még akkor sem, ha Jókai Mór mint szavahihető író – bár tudjuk, hogy az írók hetet-havat összehordanak – azt állította, hogy a politika a jelen történelme, a történelem meg a múlt politikája. Ámde politikusok-e azok, akik ma, lárifári, Csallóközt Kukukóniaként aposztrofálják? *Mer a ott lakó nípek ippe(n) a tatárok elü a nádosokba bujkávo asz(t) kiátoszták egymásnok, hogy kukk-kukk*. A hülye tatárok meg annyit se tudtak magyarul, hogy e szavakat megértsék. De hátha nem is magyar szavak voltak ezek, hiszen akkor a latin volt a hivatalos nyelv. Sajnos én csak a biológiai szakkifejezések között tudok *nímikippe(n) eligazonnyí*, elkezdtem hát közöttük keresgélni. Ehhez viszont annyit tudni illik, hogy a latinban a c-t k-nak kell ejteni, hacsak nem i vagy e következik utána, ezért az is elképzelhető, hogy az egykori csallóköziek, *nēm is annyira a zirhájukot fítve sunyítottak a nádoslaposok között,*

hanēm cukkúnyi akarták a zellensígtét. Miközben a rengeteg furcsaságon *laméntátom*, hirtelen beugrott valami. Heuréka, kiáltottam fel nagy örömben, akárcsak annak idején Arkhimédész. Megtaláltam: *Cucurbita pepo*, ami a töknek a latin neve. Nem nehéz rájönni, hogy belőle erednek a tökfilkó, tökfaj, tökkelütött jelzőink, így hát a lüke, a kuka meg talán a kukkó is. Velük bizony nem igen lenne mit *dicsekényi*. De aki vállalja, tegye. Még szerencse, hogy én nem vagyok csalóközi, merthogy Csallóközben születtem, s ez a kis tájegység éppen olyan fondorlattal vált Csallóköz részévé, amilyen csalafintasággal csináltak Hodosból Vydranyt. Űsse kő, nem az én dolgom.

A vidra viszont kétségtelenül szláv eredetű szó, neve latinul *Lutra lutra*. A menyétféle ragadozók közé tartozik, leginkább halakkal táplálkozik, de sok más állatot, csigáktól a vízi madarakon át, a vízhez szokott kisemlősöket is elfogyasztja. Vadászata emberi szemmel nézve nem éppen tisztességes, mert a vízben úszkáló zsákmányait alulról támadja meg, lehúzza a víz alá, és ott eszi meg őket. Kivételek a nagyobb halak, melyeket kénytelen a partra vinni. Annak ellenére, hogy kiváló úszó, 10 méter mélyre is le tud merülni, de csak 1-2 percig bírja ki levegővétel nélkül. A feje lapos, rajta feltűnően apró, bőredővel elzárható fülekkel, melyeket úzás közben a nagyon sűrű, tömött bundájába húz be. A bőre alól hiányzik a zsírréteg, teste mégsem hűl le, mert a kitűnően szigetelő bundája ettől megóvja őt. Még télen sem fázik, sőt téli álmat sem alszik, ami meglepő. Az évek bármelyik szakában szaporodik, a nőstény 2-4 kölyköt ellik, melyeket 8 hétig szoptat a mohával, fűvel bélelt kotorékában. Magányos állat, a kölyköket egyedül a nőstény gondozza. A hím elérheti néha a 15 kilogrammot is, a nőstény jóval kisebb is lehet. A vidra nagyon félnék állat, nyilván megvan rá az oka, hogy miért. Leginkább éjszaka vadászik, nappal csak ritkán látható. Fentebb említettem, hogy Csallóközben már nem él, de alighanem tévedtem, mert állítólag a bósi duzzasztógát mögötti, erdei halastavaknál, pár évvel ezelőtt láttak egyet. Annyira viszont nem magányos, hogy lemondjon a szaporodásról. Ha a párját is odacsalogatja, és együtt családot alapítanak, akkor majd többet is megtudhatunk róla.